

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

TOLCSVAI NAGY GÁBOR, **Az ige a magyar nyelvben. Funkcionális elemzés.**
Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 181. Budapest,
Tinta Könyvkiadó, 2015. (141 lap)

A nyelvi jelek használati értéke legkézzelfoghatóbban a használók viszonyrendszerében és a használók szemszögéből ragadható meg, egy használat alapú nyelvtudomány keretében. Az a használat alapú tudomány, amely talaján Tolcsvai Nagy Gábor könyvében az igéket elemzi, a funkcionális kognitív nyelvészet, egy az emberi megismerésre alapozott nyelveírás. Mindamelllett, hogy a világról való tudásunkat és a nyelvi tudásunkat is kognitív képességeink és korlátaink alakítják, a nyelv a világról való tudásunknak nemcsak kifejező eszköze, de a világ megismerésének mentális közege is (12). Ennek a filozófiának a jegyében íródott Tolcsvai Nagy Gábor könyve, melynek nyolc fejezete az ige szemantikájának egy-egy sajátosságát tárgyalja különös tekintettel a különböző igealakokban és igés szerkezetekben leképeződő események időbeliségére.

A szerző könyve első fejezetét a funkcionális kognitív szemantika gondos elméleti, módszertani és fogalmi bemutatásának szenteli: széleskörű szakirodalomra támaszkodva ismerteti a kognitív tudományok megismeréssel kapcsolatos elveit, a jelentésre vonatkozó örökérvényű kérdéseket és az igék leírásában is jól használható összefüggéseket.

Vizsgálatok igazolják, hogy az emberi mentalizáció kategorizáló törekvésű, a tartalmak kategóriákba sorolása tulajdonságok tapasztalása mentén zajlik, és számos kognitív műveletet foglal magában. A megismerés során alkotott kategóriák voltaképpen a tapasztalt tulajdonságok elrendezése alapján sematikus elvonatkoztatott csoportok, azaz fogalmak, amelyek a nyelvi jelek szemantikai pólusát, jelentését alkotják, és szimbolikus viszonyban kapcsolódnak össze a nyelvi jelek fonológiai pólusával. A nyelvi jelek jelentése tehát fogalmi jellegű, és az emberi megismerés során jön létre. Ennek a felfogásnak a tükrében a nyelvi jelek ábrázoló jellege nem érvényes, azaz a valóságot nem *tükrözi* a nyelv (14).

Tolcsvai Nagy — LANGACKERre hivatkozva — kiemelkedő szerepet tulajdonít a konstruálás kognitív folyamatának, amely — mint a kommunikációban a beszélőre és a hallgatóra nézve is érvényes valóságleképezés — az igei jelentés

feldolgozására nézve is meghatározó művelet: „A konstruálás egy esemény (egy jelenet) feldolgozó (elemző) megértése és fogalmi megalkotása valamilyen módon, több lehetséges módozat közül.” (LANGACKER 2008: 55). A konstruálás meghatározásában egy-egy szófaji kategóriára, — Tolcsvai Nagy elemzésére vonatkoztatva — az igére nézve is lényeges finomítás VERHAGEN véleménye, amely szerint „a konstruálás minden nyelvi kifejezés jellemzője, a nyelvek a szituációk, azok résztvevői, jellemzői és viszonyai kategorizációjának különböző módozatait nyújtják” (2007: 48). Ilyen viszonyító jegy Tolcsvai Nagy igereprezentációjában az idő, ami nyelvi jellemzőként a temporalitásában nyilvánul meg.

A könyv következő fejezete így — mondhatni szükségszerűen — az idő fogalmáról szól az emberi tapasztalás felől közelítve: egyrészt kitekintve az idő különböző vonatkozásaira, amelyeket a megismerő ember észlelni képes; másrészt azokra a tényezőkre összpontosítva, amelyek szerepet játszanak az időnek az igében való leképezésében.

Érdekes tudomásul venni, hogy az ember számára az idő fogalma többféle nézőpontot rejt. Tolcsvai Nagyot idézve „van természeti idő (az évek, évszakok, hónapok, napok, napszakok közvetlenül tapasztalható rendjében), fizikai idő (a testek mozgásával kapcsolatban), társadalmi idő (a közösségileg normalizált cselekvések rendjében, kezdő- és végpontokkal, időtartamokkal), történeti idő (a történetelbeszélésben és a történelem leképezésében, többnyire az elbeszélés idejétől visszavetített kezdőponttól az elbeszélés ideje felé tartó narratív időben)” (19). Az idő sajátos jelentése nyilvánul meg az igeidőkben, amelyek rendszerét eltérő részletezettséggel, más-más súlypontokkal tárgyalják a különböző nyelvtanok. Ezekből a leírásokból Tolcsvai Nagy hiányolja az idő fogalmának általános értelmezését, amely közös alapja lehet az eltérő szemléletű rendszerezéseknek, ezért egy teljes fejezetet az általános időértelmezésnek szentel.

Az időről való filozofikus gondolkodás régre nyúlik vissza, az idő nyelvtudományi megítélése, kifejezőeszközeinek rendszerezése sem újkeletű törekvés. Már Szent Ágoston írásaiban megjelenik a három idő (a múlt, a jelen és a jövő) megértésének igénye: az egyéni észlelés és cselekvés perspektivikus függvényében az időfogalom olyan értelmezése fogalmazódik meg, amely az ige temporalitásának jellemzésében is alapul vehető: „Nem sajátos értelemben mondjuk, hogy három idő van, múlt, jelen és jövő. Sajátosabban talán úgy mondanók, hogy három idő van: jelen a múlttól, jelen a jelenről és jelen a jövőről. A lelkemben ugyanis ez a három valami ott van, de máshol nem találom. Emlékezésünk: jelen a múlttól. Szemléletünk: jelen a jelenről. Várakozásunk: jelen a jövőről.” (20). HAWKING nyomán tudjuk, hogy abszolút idő fizikai értelemben nem létezik (lásd 1988); HUSSERL filozófiája szerint az idő viszonyítási pontokhoz képest értelmezhető (2002); HEIDEGGER az ön-tudat meghatározásában mindenkor jelenként definiálja az én önreflexiójának (önfeldolgozásának) idejét, amely mostpontok sorozatából áll (1989, 1992). Az igeidő reprezentációjának szolgálatában

Tolcsvai Nagy kiemeli, hogy „a most-pont az észlelő, tudattal bíró és cselekvő ember pillanatnyi tudati állapotához kötődik” (21). HUSSERL időértelmezésének bizonyos összefüggései beépülnek az igeidő nyelvtudományos reprezentációs modelljébe, legfőképp az, hogy megkülönbözteti az észlelés temporalitását az észlelt eseményétől: „A megismerő és önmagára is figyelő ember feldolgozza a most-pontok múltba váltását és a várt most-pontok tényleges most-ponttá válását. Ez kettős folyamat: egyrészt az észlelt, tapasztalt folyamatok időfolyamatát képezi le, másrészt az észlelés feldolgozó idejét.” (21). HEIDEGGER időfelfogása is összhangban van a HUSSERL-féle elmélettel: a most-pontot szintén a megismerő ember nézőpontjához köti.

Az idézett filozófiákban kirajzolódó egocentrikus konceptualizáció az ige temporalitásának alapvető eleme. Ahogy Tolcsvai Nagy fogalmaz: „Az ige szemantikai szerkezetében, annak temporalitásában a pillanatnyi állapot, a konfiguráció a most-pont. A pillanatnyi állapotok folyamatos egymásba váltása a most-pontok egymásba váltása.” (24).

A könyv következő fejezetében Tolcsvai Nagy az ige szemantikai szerkezetének legfőbb tényezőit tekinti át az emberi megismerésről való tudásunk szemüvegén keresztül, olyan ismeretekre összpontosítva, melyek korunk nagyhatású nyelvtanjaiban (a hagyományos grammatikában és a strukturális szemantikában) nem érvényesülnek. Egyik legfőbb pillére ezeknek az ismereteknek az az általános elv, hogy a világ jelenségeit az ember tapasztalás útján fogalmakban képezi le, melyek közül kiemelkedően fontos fogalom a folyamat, amelyet prototipikusan az ige jelöl, és amelynek legfőbb jellemzője az időbeliség: „a folyamat egy dolognak az időben létezése és változása egy másik dologgal való viszonyában, az emberi megismerés szerint” (29).

A szerző legfőbb szándéka e kiinduló megállapítás alapján ismertetni az ige legfőbb jellemzőit elemezve az ige jelentésszerkezetét alkotó alszerkezeteket: 1. a temporális viszonyt, amely az ige inherens idősjátossága; 2. a folyamat belső eseményszerkezetét; valamint 3. a folyamatban résztvevő figurákat, amelyek viszonya időben változóan képeződik le. Az elemzés elméleti bázisa alapvetően Langacker kognitív nyelvtana, illetve igeszemantikája, amelynek talaján Tolcsvai Nagy Gábor az ige időbeliségét úgy értelmezi, hogy „az ige a folyamatot elemi, pillanatnyi állapotok időbeli egymásra következésével reprezentálja” (35). Az igei jelentés e három összetevőjéről az alábbi kiindulópontok emelendők ki: 1. Az ige inherens idejéről: „Magát az időbeli viszonyt, a folyamatot vagy az eseményt az ige szemantikai szerkezete tartalmazza. Az ige szemantikai szerkezetében leképezett idő kiinduló értelmezése a következő: lineáris, megszakítatlan, tagolatlan, kezdő- és végpont nélküli idő.” (37). 2. Az eseményszerkezetéről: „Az eseményszerkezet különböző elvontsági szinteken érvényesül. A legspecifikusabb szinten minden igenek saját eseményszerkezete van. A közepesen elvont eseményszerkezeti típusokba tartozik például a tárgymanipulációval végrehajtott

aktív cselekvés, a létezésigék, a birtoklásigék, a mentális igék, az érzékelést jelentő igék, a mozgásigék. A legelvontabb szinten a cselekvés, a passzív (nem másra irányuló) folyamat és az állapot a három nagy eseménytípus nagyfokú változatossággal és éles határok nélkül.” (39). 3. Az ige sematikus figuráiról: „Az ige jelentése relációs szerkezetű: a jelölt folyamatbeli két vagy több résztvevő viszonyának temporális feldolgozása.” (40). Ezt a viszonyt az emberi megismerés hozza létre. A figurák rendszere adja az ige argumentumszerkezetét. A figurák között megkülönböztethetünk elsődleges figurát (trajektort), amelyre a figyelem irányul, ez általában a cselekvő élőlény, és cselekvése önmagára vagy egy másik résztvevőre (landmarkra) irányul (41).

Az ige jelentés-összetevőinek további finomításával a későbbiekben a szerző külön fejezetet szentel az igék poliszémiájának, az igekötős igék és a segédigés igei szerkezetek szemantikai elemzésének.

Tolcsvai Nagy az igék poliszémiájának elemző leírását a fogalom értékelő tárgyalásával vezeti be, és bár említést tesz a poliszémia létjogosultságát tagadó formális irányzatokról, voksát a kognitív szemantika érvelése mellett teszi le, amely a jelentés fogalmi alapú felfogásával a poliszémiára mint egyes tagolt szemantikai szerkezetek közötti részleges megfelelésekre és kiterjesztésekre tekint (50). Ezeket a szemantikai viszonyokat általában szabályos kognitív sémák szerint hozzuk létre, legkönnyebben metonimizációval, metaforizációval, generalizációval, specifikációval vagy sémaátalakítással. A szerző a *fog* ige poliszém hálózatának elemzésével mutatja be a hálózatba tartozó jelentések szerkezetét (a folyamat időszerkezete, a folyamat eseményszerkezete és a sematikus figurák ismertetése mentén) és egymáshoz való viszonyukat.

Az igekötős igék szemantikájával foglalkozó fejezetben a szerző nagyvonalakban összefoglalja a témáról szóló eddigi bőséges szakirodalom szemléletbeli jellemzőit a hagyományos besoroló nyelvtantól a strukturális nyelvtanon és szemantikán, valamint a funkcionális irányokon át a kognitív nyelvészetig. LADÁNYI MÁRIA és SZILI KATALIN írásaiban már megfogalmazódnak a komplex funkcionális szemantikai megközelítés kategóriái és eredményei, illetve kifejeződik az ige + igekötő alapos szemantikai vizsgálatának szükségessége (vö. LADÁNYI 1999, SZILI 2001, 2003, 2005, 2009). Az igekötős igék tárgyalásának szánt fejezetben Tolcsvai Nagy külön foglalkozik az ige és az igekötő jelentésszerkezetével, az igekötős ige komplex jelentésével és a jelentés változásaival, mindehhez az igekötők elsődleges (ősi) jelentését és a prototipikus igéket tekintve kiindulópontnak. Az ige + igekötő jelentésszerkezetének leírásában szempont a temporalitás, az eseményszerkezet és a sematikus figurák viszonya. Ezek kölcsönhatásainak vizsgálatából kibontakozik, hogy „az ige + igekötő” szerkezetben az ige temporális folyamatot fejez ki két sematikus figura viszonyában, részletezett jelentéssel, szekvenciális temporalitással, eseményszerkezettel. Az igekötő dinamikus térbeli irányulást fejez ki, egy entitás IRÁNYÁT egy FORRÁS-ÖSVÉNY-CÉL sémában, a cél

felé irányulva, összegző feldolgozással, egy térbeli referenciaponthoz viszonyítva.” (96).

A kötet soron következő egységének problematikája, a magyar segédige + igenév szemantikájának funkcionális kognitív szemantikai keretben való megítélése részben támaszkodik a korábbi kutatásokra, részben pedig érdekes adalékokat nyújt a szerkezet eddigi kutatásából származó eredményekhez képest. Azért is, mert a korábbi nyelvtudományi leírások — adott elmélettől függően — a segédige + ige szerkezetet fonológiai, morfológiai és szintaktikai szempontok szerint vizsgálták, míg a funkcionális kognitív szemantika a tárgyalt szerkezethez mint szemantikai egységhez közelít, amely igei jelentéstartalmat kifejező egységként szintaktikai funkciót tölt be a mondat állítmányi részeként. Tolcsvai Nagy — főleg LANGACKER kutatásait felhasználva — külön tárgyalja a főnévi igenév szemantikáját, majd a segédigék kategóriáját, végül a kettőből létrejövő — nyelvi egységként funkcionáló — szerkezetet elemzi a korábban is használt séma szerint: a temporalitás, az eseményszerkezet és a sematikus figurák viszonyában. A prototipikus igékhez képest az ige + igenév szerkezetben a jelölt folyamat úgy képeződik le, hogy a főnévi igenév tartalmazza az eseményszerkezet szemantikai tartalmának nagyobb részét, a segédige pedig a temporális viszonyt jelzi folyamatként (101).

A könyv utolsó két fejezetében a nézőpont a nyelvi jelekben leképeződő tartalmakról kissé inkább a leképezés folyamatára, a beszélő és a hallgató kognitív műveleteire helyeződik át.

A magyar ige episztemikus lehorgonyzásáról és az aspektusról szóló fejezet teoretikus háttere — a figyelemirányítást alapvetően jellemző és befolyásoló — hatókör elve. A bennünket körülvevő dolgok, események ugyanis nem különülnek el egymástól; ezek megismerése egymáshoz való viszonyukban, illetve más olyan dolgokhoz, eseményekhez viszonyítva lehetséges, amelyekkel szokásosan előfordulnak, amelyek a hatókörükbe tartoznak. A fogalmi hatókör pedig „a fogalmak azon köre, amelyek egy szemantikai szerkezetben bennfoglaltatnak” (113). Tolcsvai Nagy egyik példája a *megy* ige episztemikus lehorgonyzása a hatókörök elemzésével: „a *megy* ige közvetlen hatóköre: a járás folyamata, sematikus térbeli és időbeli kezdő- és végpont nélkül, határolatlan; az általános hatókör: a mindennapi tapasztalat szerint a menés (járás) elkezdődik és befejeződik valamely térbeli és időbeli kezdő- és végpontban, de ez a tényező kívül esik a közvetlen hatókörön. E tulajdonsága miatt a *megy* ige imperfektív” (114). A hatókör elve tehát kiegészül az aspektussal, amely nyelvünkben részben ígére jellemző, részben pedig mondatbeli pragmatikai tényező, azaz megkonstruálásában főként az ige időszerkezete és az eseményszerkezet vesz részt (115). Az ige által kifejezett időbeli folyamat és a mondat által leképezett jelenet tehát a hallgató és a beszélő episztemikus műveleteiben összetett szemantikai struktúrában valósul meg a megértett beszédhelyzethez viszonyítva.

A kötet záró tanulmánya egy jellegzetesen magyar nyelvi jelenséggel, a határozott és általános igeragozással foglalkozik. WÉBER KATALIN doktori értekezése (2011) ideális alapot kínál a jelenség kognitív szemantikai értelmezéséhez és értékeléséhez, ő ugyanis azt állítja, hogy az említett két ragozástípus közötti különbséget nem a grammatikai tárgy határozott vagy határozatlan volta irányítja, mint ahogy ez a legtöbb nyelvtani keret számon tartja (124). Tolcsvai Nagy a kétféle ragozás funkcionalitását nem elsősorban a tárgyi vonzat vizsgálatával igazolja, hanem — a korábbi leíró és történeti nyelvtanok eredményeinek figyelembevétele mellett — az igealakból és a tágabb vonzatkeretből álló komplex jelentésszerkezetek elemzésével magyarázza a kognitív nyelvészet hálózatelvének megfelelően.

Ha Tolcsvai Nagy Gábor fentebb ismertetett írásának törekvését egyetlen mondatban kellene jellemezni, akkor az fogalmazható meg, hogy a szerző az idő tapasztalásának leképezését mély filozófiai tartalmakat felvonultatva vizsgálja az ige jelentésszerkezetének elemzése kapcsán, amihez számára ideális fogalomrendszert és szemléletet kínál a funkcionális kognitív szemantika elméleti kerete és módszertana.

DOBI EDIT

Irodalom

- HAWKING, STEPHEN 1988. *A brief history of time*. London, Baantam Books.
- HEIDEGGER, MARTIN 1989. *Lét és idő*. Budapest, Gondolat.
- HEIDEGGER, MARTIN 1992. *Az idő fogalma*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- HUSSERL, EDMUND 2002. *Előadások az időről*. Budapest, Atlantisz.
- LADÁNYI MÁRIA 1999. Poliszmia és grammatikalizáció. In: GECSŐ TAMÁS szerk., *Poliszémia, homonímia*. Budapest, Tinta Kiadó. 124–135.
- LANGACKER, RONALD 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- SZILI KATALIN 2001. A perspektivitás mibenlétéről a magyar nyelvben a *meg* igekötő funkciói kapcsán. *Magyar Nyelv* 97: 262–282.
- SZILI KATALIN 2003. A *ki* igekötő jelentésváltozásai. *Magyar Nyelv* 99: 163–188.
- SZILI KATALIN 2005. A *be* igekötő jelentésváltozásai. *Magyar Nyelvőr* 129: 151–164, 282–299.
- SZILI KATALIN 2009. A *fel*, *le* és egyéb igekötős igék formai-szemantikai viszonyának kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 105: 175–188.
- VERHAGEN, ARIE 2007. Construal and Perspectivization. In: GEERAERTS, DIRK–CUYCKENS, HUBERT szerk., *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford, Oxford University Press. 48–81.
- WÉBER KATALIN 2011. *A kétféle magyar igeragozás elkülönülése. Igeragozásaink elkülönülése a magyar nyelvészeti hagyományban és gyermeknyelvi megnyilatkozások longitudinális korpuszvizsgálata alapján*. Doktori értekezés. Kézirat. Pécs, PTE.

KUGLER NÓRA, Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben.

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 179. Budapest,
Tinta Könyvkiadó, 2015. (280 lap)

KUGLER NÓRA legújabb kötetében egy olyan vizsgálat leírását olvashatjuk, amelynek alapvető kérdése így fogalmazható meg: miként jelenítjük meg nyelvi-
leg, hogy valami megfigyelésből származik, illetve hogy következtetési folyamat
eredménye? A kötet a funkcionális kognitív nyelvészeti keretben kísérli meg
ezeknek a jelenségeknek a magyar nyelvbéli realizációját feltárni.

Már az előszóban megismerjük azokat a fogalmakat (*evidencialitás, inferencia-
lítás és episztemikus modalitás*), amelyekre a továbbiak értelmezéséhez feltétlenül
szükségünk van. A tapasztalat és következtetés nyelvi jelölését (inferencialitás) az
információforrás nyelvi kidolgozásának (evidencialitás) egyik alkategóriájaként
tartják számon a nyelvészeti szakmunkák (a kötet azonban arra is rávilágít, hogy
ez nem minden esetben van így). Az episztemikus modalitás fogalma az esemé-
nyek lehetőségességét, valószínűségét foglalja magába. Az előszóban kapott
helyet a kísérlet rövid, vázlatos leírása is (10).

A kötet négy nagyobb tematikus egységből áll, amelyek logikusan épülnek
egymásra.

Az első fejezet (15–70) a vizsgálat elméleti alapvetéseit fogalmazza meg az
ehhez kapcsolódó szakirodalom kritikai áttekintésén keresztül. A kutatás nyelv-
velméleti háttérét a funkcionális kognitív nyelvvelmélet adja. Elsőként ennek a
minden részletre kiterjedő bemutatását végzi el a szerző, tisztázva a vizsgálat
kapcsolódó alapfogalmakat. Ennek során — példákon és hozzájuk fűződő ma-
gyarázatokon keresztül — megismerkedhetünk a szubjektív (vagy szubjektívizál-
tabb), illetve az objektív (vagy objektívizáltabb) konstruálási módokkal, és rész-
letesebben magával a szubjektívizáció fogalmával is. A szerző külön alfejezetet
szán a nyelvi ikonikussággal kapcsolatos kérdéseknek, problematikának. A nyelv-
vi kifejezés jelentése nem önkényes, hanem alapvetően motivált, ezzel a felfo-
gással kapcsolódik össze az ikonikusság általános elvének felismerése. Az 1.2. fe-
jezet elsősorban ennek a jelenségnek az elméleti háttérét tárja elénk, főképpen a
motiváltság kellően tág értelmezésén keresztül. Az evidencialitás, inferencialitás
és episztemikus modalitás részletes bemutatásának szenteli a szerző az 1.3. fe-
jezetet, ami azért is indokolt, mert ezek a fogalmak a továbbiakban központi
szerepet játszanak. A meghatározásokon kívül mélyreható elemzést olvashatunk
például az inferencialitás és evidencialitás kategóriarendszereiről, illetve ezek
szerkezetéről, modelljeiről, nyelvi kifejezőiről. Külön alfejezetben tisztázza
KUGLER NÓRA az általa tarthatatlan oppozíciókként megnevezett jelenségeket.
Ebben az egységben olyan kérdésekre keresi a szerző a választ, hogy az inferencia
inkább felvetésnek vagy eredménynek tekinthető-e, illetve hogy szétválasztható-e

egymástól a szükségszerű és lehetséges, valamint a reális és irreális fogalma. Az első fejezet utolsó, 1.4. egysége végül a hétköznapi következtetés megközelítéseit és modelljeit mutatja be.

A második fejezet (71–83) az elméleti alapvetések terjedelmes ismertetése után módszertani keretbe helyezi a vizsgálatot. KUGLER NÓRA és kutatótársai egyrészt már meglévő adatbázisokból (a Magyar nemzeti szövegtár, MNSZ); a Beszélt nyelvi gyűjtemény, BNYGY; illetve a Beszélt nyelvi adatbázis, BEA), másrészt saját kísérleteik anyagából állították egybe a vizsgálathoz szükséges korpuszt, amelyekre empirikus, kvalitatív kutatásaik épülnek. A korábbi adatbázisokat a kutatás első ciklusában használták fel a kutatók, az episztemikus kifejezések vizsgálatához és szótárszerű feldolgozásukhoz. KUGLER NÓRA a látás tartományával kapcsolatban álló lexikalizálódott kifejezések szócikkekbe rendezésére is törekedett, s ehhez elsősorban a német nyelvű *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* (EWUng.) szócikkeit vizsgálta. Amennyiben ebben a szótárban nem talált adatot, úgy a Magyar történeti szövegtár (MTSZ) legkorábbi adatát használta fel. A saját kísérletekből összeállított adatállomány, a Kivi (Korpusz az inferencialitás vizsgálatához) megtervezésével és a vizsgálat célkitűzésével is a módszertani fejezetben ismerkedhetünk meg. Az adatgyűjtési eljárás egyrészt JAN NUYTS megoldására alapoz (vö. 2001), aki az episztemikus modalitás tanulmányozására dolgozta ki módszerét. E módszer lényege az volt, hogy az adatközlőknek képregényszerű rajzolt jelenetsorokat mutattak, majd ezzel kapcsolatban tettek fel kérdéseket az események kiváltó okaira és lehetséges végkimenetelére vonatkozóan. Ezt az alapötletet igazította saját kutatásának céljaihoz KUGLER. Az ő kísérletének alapja egy félperces felvétel volt, melynek egyetlen szereplője egy fiatalember, aki egy nappali/dolgozószoba több pontján izgatottan keresgél valamit, végül pedig egy szekrény középső fiókjában talált borítékkal a kezében kiszalad a helyiségből. A jelenet megtekintése után KUGLER kérdéseket tett fel az adatközlőknek a látottakról, s a válaszokon keresztül vizsgálta a tapasztalattal, következtetéssel és vélekedéssel kapcsolatos nyelvi kifejezéseket.

A kötet harmadik nagy egysége négy fejezetet foglal magába (3–6. fejezet), amelyek a vizsgálat leírását és a kapott eredmények összegzését, bemutatását hivatottak elénk tárni.

A harmadik fejezet (85–92) a Kivi két diskurzustípusának (a narratívának és a párbeszédnek) az összevetésével foglalkozik. A szerző a fejezet elején felvázolja a két fogalom közti különbségeket, a legfontosabbnak azt tartva, hogy a „mininarratíva” egy megfigyelt jelenet elbeszélését jelenti, míg a párbeszéd egyértelműen meg nem állapítható, csak kikövetkeztethető tényezőkről, ötletekről szól (de nem tekinthető véletlenszerűnek). Erre a körülményre épülnek aztán a két fogalom további ellentétei. KUGLER három olyan kifejezést emel ki, amelyekről úgy gondolja, hogy jellemzőek lehetnek a beszélők szubjektív nézőpontjának jelölőjeként, és röviden meg is indokolja, hogy miért éppen ezeket választotta

ki. Rámutat továbbá arra is, hogy a párbeszédekben legtöbbször hosszabb a hezitálás időtartama, és példákkal illusztrálva bemutatja az erre vonatkozó diskurzusjelölőket és azok előfordulásait.

A negyedik fejezet (93–122) a történetmondásban megmutatkozó inferencialitást állítja középpontba, és a Kivi diskurzusaiban fellelhető narratívákkal és narrációval foglalkozik. Ezeknek a jelenségeknek a vizsgálatát mindkét diskurzustípuson belül elvégzi a szerző. Elsőként az esemény észlelésére és feldolgozására fókuszál. Foglalkozik például az észlelés szerepével az esemény megkonstruálásában. Ehhez mindenekelőtt az észlelés fogalmát tisztázza, majd kitér azokra az észlelésmodalitásokra, amelyek a vizsgálat során is előkerültek: a látási és a hallási élményekre, s ezek egymáshoz viszonyított jelentőségére. A második alfejezetben a figyelem működésével, tágabban a figyelem fókuszával és kiterjedésével kapcsolatos észrevételek kerülnek különböző példákon keresztül terítékre. Nemcsak az észlelés, hanem a memóriaműködés is konstruktív, illetve rekonstruktív természetű, ezért a két fogalom kölcsönös összefüggést mutat egymással. Arról, hogy pontosan hogyan és milyen szinteken valósul meg ez az egymásra gyakorolt hatás, KUGLER ugyancsak részletesen szól, illetőleg a téves észleléssel és előhívással összefüggő megfigyeléseinek is hangot ad. A második alfejezet a történet megkonstruálásával kapcsolatos részleteket fejt ki. Ez azt a folyamatot jelenti, amelynek során egy általunk megfigyelt eseménysorozatot teszünk a narratív diskurzusban mások számára is hozzáférhetővé. Itt esik szó egyrészt a szereplővel kapcsolatos tudás megkonstruálásának lehetséges változatairól. Ezzel összefüggésben az derül ki, hogy milyen módon nevezik meg az adatközlők a szereplőt (fiú, férfi vagy illető), illetve hogy milyen megállapításokat tesznek annak korára, foglalkozására nézve. Másrészt a helyszínnel, illetve a szereplő és a helyszín viszonyával összefüggő tudás nyelvi kifejezéseit is tárgyalja KUGLER, az adatközlők 60%-a ugyanis valamilyen formában állást foglal ezzel kapcsolatban, így ezeknek az adatoknak az értékelése is relevánssá válik. Megtudhatjuk továbbá azt is, hogy miként működtetik az adatközlők a történet megkonstruálása során a forogatókönyv típusú fogalmi sémákat. A fogalmi sémákon azokat a kifejezéseket értjük, amelyek megeremtik a koherenciát, illetve a motivációs kapcsolatot (ki mit csinált, miért éppen azt csinálta stb.) a narratívában. Közéjük tartozik a tárgy keresése séma, továbbá két, lélektaninak mondható szempont is helyet kap a történet megkonstruálásának részletei között. Az egyik az egocentrizmus, ami fontos szerepet játszik a perspektíválás műveletében. Az eseményt a megnyilatkozó valamilyen nézőpontból jeleníti meg, ennek a tájékozódási rendszernek a központja pedig legtöbbször maga a beszélő. Ezenkívül a szereplővel való érzelmi azonosulásnak is jelentősége van a történet megkonstruálásában. A harmadik alfejezetben végül KUGLER a narráció egyes elemeit, tehát a nézőpontoszerkezetet, az időviszonyokat, a téri viszonyokat, a személyviszonyokat, illetve a narratív diskurzusra vonatkozó megnyilatkozó reflexiót (másképpen a megnyilatkozó attitűdöt) vizsgálja.

Az ötödik fejezet (123–197) a hétköznapi következtetési folyamatokat előhívó dialógusokat elemzi, s ez alapján arra keresi a választ, hogy a beszélők mennyire és milyen módon különítik el a tapasztalást és a következtetést kifejező nyelvi elemeket az általuk megkonstruált történetben. KUGLER elsőként az elkülönítés problematikáját fejti ki, majd a Kivi adatai alapján a következő kérdésekre keresi a választ: hogyan nyilvánul meg a hétköznapi következtetés komplexitása, hogyan hatnak a társalgási interakciók a következtetési folyamatokra a vizsgálati helyzetben, hogyan működik a hétköznapi következtetés általában, és hogyan valósul meg a megfigyelés és a hétköznapi következtetés nyelvi reprezentációja.

A hatodik fejezetben (199–249) KUGLER NÓRA a látás tartományával összefüggő, lexikalizálódott kifejezéseket gyűjti össze *láthatóan, láthatólag, szemmel láthatóan, szemmel láthatólag, szemlátomást, látszólag, előreláthatólag*), s végzi el azok a szerző ezeknek korpuszalapú leírását. Az *előreláthatólag* elkülönül némileg a másik hat kifejezéstől, mivel ez nem vizuális evidenciatípus jelölője, hanem a megnyilatkozó jövőre vonatkozó feltételezését fejezi ki. KUGLER elsőként kapcsolatrendszerében vizsgálja az első hat kifejezést (amelyek a vizuális észlelésre vonatkoznak), például olyan módon, hogy több diagramon és táblázaton keresztül ábrázolja azok gyakorisági viszonyait, majd részletesen elemzi őket. Mivel az *előreláthatólag* a másik hat elemtől funkcionálisan elkülönül, erről külön pontban olvashatunk.

KUGLER NÓRA könyvét tanulmányozva sok esetben nem egyszerű tájékozódni az alfejezetek, illetve a diagramok és példák olykor bonyolult hálójában. Az olvasottak feldolgozásának megkönnyítésére szolgál azonban a negyedik tematikus egység. Itt található meg a felhasznált szakirodalom jegyzéke (251–260). A szakirodalmi kapcsolódási pontok magában a szövegben lábjegyzetként szerepelnek, és olyan lényeges, de mégis mellékszálnak tekinthető kiegészítéseket tartalmaznak, amelyek nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy teljes képet kaphassunk bizonyos, a szövegben említett fogalmakról, jelenségekről. A kötet mellékletében 362 példát, 14 ábrát, 16 diagramot és 67 táblázatot találhatunk, amelyek jól kiegészítik a főszöveget, segítve ezzel az összetettebb feldolgozást és az ismeretek rendszerezését. A kötet tartalmaz végül egy rövid illusztrációjegyzéket (271–273), illetve egy szó- és tárgymutatót is (274–280).

ADORJÁN IMOLA

Irodalom

EWUng. = BENKŐ LORÁND főszerk., *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–2*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993–1995.

NUYTS, JAN 2001. *Epistemic modality, language and conceptualization*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.